

Frederik Holst som redaktør

Michael 2017; 14: 324–42.

Frederik Holst (1791–1871) var en av de første redaktører for vitenskapelige tidsskrifter i Norge. Han var lege, og en av de ansvarlige for det medisinske innholdet i Magazin for Naturvidenskaberne i 1824 og 1825. Han grunnla og redigerte Norges første medisinsk-vitenskapelige tidsskrift Eyr (1826–1837), og ble valgt som redaktør da storsatsingen Norsk Magazin for Lægevidenskabten startet opp i 1840. Holst formet hvordan et norsk medisinsk fagtidsskrift skulle være. Hans allsidige virke som professor, forfatter og samfunnsbygger sørget for at 1800-tallets medisinske tidsskrifter fikk en tydelig vinkling mot samfunnet omkring.

Gjennom mer enn to hundre år har medisinske tidsskrifter vært den viktigste kilde for legers faglige oppdatering. Nye forskningsresultater er blitt og blir publisert i vitenskapelige tidsskrifter. Tidsskrifter formidler oversikter, retningslinjer og anbefalinger for medisinsk praksis. Dessuten er tidsskriftene fora for kommentarer og meningsutveksling så vel om rent medisinsk-vitenskapelige spørsmål, som om saker av etisk, organisatorisk og fagpolitisk karakter. Slik får tidsskriftene ikke bare en sterk normativ virkning på legenes medisinske yrkesutøvelse, men former også deres profesjonelle identitet.

Tidsskriftutviklingen fra begynnelsen av 1800-tallet avspeiler den utviklingen som samtidig skjedde innen medisinen. De første tidsskriftene omfattet alle deler av legegjerningen. Senere kom egne tidsskrifter for de enkelte områdene innenfor medisinsk arbeid. Med den medisinske spesialiseringen mot slutten av det 19. århundret ble det etablert tidsskrifter for et økende antall mer eller mindre veldefinerte spesialiteter, slike som f. eks. psykiatri, kirurgi og indremedisin. Det 20. århundret var preget av videre spesialisering og subspecialisering av leger, og hver ny spesialistgruppe fikk sine egne tidsskrifter. Blant de over 30 000 medisinske tidsskrifter som

finnes nå pr. 2017, kan de nyeste gjerne være viet til bare en enkelt sykdom eller en bestemt undersøkelsesmetode. Tilsvarende har ofte de eldste tidsskriftene med flest årganger bak seg som regel innhold som er relevant for alle leger uansett spesialitet. I de fleste land finnes gjerne minst ett nasjonalt, generelt medisinsk tidsskrift som har en spesiell kulturbærende og identitetsskapende rolle¹.

Dagens medisinske tidsskrifter eies og utgis vanligvis av faglige foreninger eller kommersielle forlag. Bemanningen og måten tidsskriftene drives på, varierer stort med størrelse og økonomi. Mens de største tidsskriftene har en profesjonell organisasjon med mange ansatte, drives små tidsskrifter av entusiaster i deltidsstillinger eller helt og holdent på dugnad og i fritiden.

Den tekniske utviklingen har endret både produksjon og distribusjon av tidsskrifter. Den digitale revolusjonen på slutten av det 20. århundret skapte nye muligheter for kommunikasjon med lesere og forfattere. Elektroniske versjoner har erstattet papirutgaver, og nettbasert publisering er blitt en ny standard.

Men midt i disse store tekniske endringene er mye ved vår tids medisinske tidsskrifter likevel omtrent som på 1800-tallet. Deres rolle i kunnskapsformidling og profesjonsutvikling er stort sett uendret. Det samme gjelder tidsskriftredaktørens oppgaver – og redaktørrollen.

Redaktørrollen

Redactuer-begrepet skal ha dukket opp på dansk i 1790-årene, og forekom for første gang i dansk-norsk lovverk i sensurforordningen av 1799. Her ble redaktøransvaret fastlagt: «I alle Journaler og periodiske Blade skal (...) Redacteuern nævnes; hvilken sidste skal staa til Ansvar, ligemed Forfatteren, for hvad der indføres i Journalen eller Bladet»². Sensuren i Danmark-Norge var streng, og med unntak av en kort periode under Johan F. Struensee (1737–1772), ble ikke sensuren i Norge opphevet før i 1814³.

Redaktørrollen forbindes nok i dag mest med aviser og nyhetsmedier, men rollen er like viktig for fagpresse og andre periodiske publikasjoner. På begynnelsen av 1800-tallet var for øvrig skillet mellom aviser og tidsskrifter uklart, og i praksis var det ofte boktrykkerne som fungerte både som redaktører og forleggere. Den første heltidsansatte redaktøren fikk norsk presse først i 1841, da Sylvester Sivertson (1809 – 1847) ble ansatt som redaktør av *Lillehammer Tilskuer*⁴.

1 Nylenna M. Små nasjonale tidsskrifter – har de noen fremtid? *Tidsskr Nor Legeforen* 2006; 126:4-8.

2 Eide M. *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*. Kristiansand: IJ-forlaget, 2000: 27.

3 Rian Ø. *Sensuren i Danmark-Norge – vilkårene for offentlige ytringer 1536–1814*. Oslo: Universitetsforlaget, 2014.

4 Eide, 2000: 47.

Språklig betyr å redigere å legge til rette eller å bearbeide, men i publiseringens verden inneholder redaktørens rolle langt flere oppgaver. Redaktører skaffer stoff, refuserer stoff, forandrer stoff og setter sammen en publikasjon på en måte som også speiler dem selv. Redaktører har makt.

Redaktøren for et tidsskrift eller en skriftserie har som sitt oppdrag å formidle informasjon i en eller annen form, oftest med regelmessige mellomrom. For vitenskapelige periodika vil dette vanligvis si å gi leserne innblikk i utviklingen innenfor et fagområde, å la leserne ta del i det som skjer. Redaktøren velger ut og presenterer stoff etter sitt beste faglige skjønn. Den *formaliserte friheten* til å gjøre dette når det står en formell eier bak publikasjonen, f. eks. en organisasjon, er imidlertid ganske ny i Norge. Det formelle grunnlaget for redaktørers autonomi kom først ca 130 år senere, og det forelå slett ikke da norsk fagpresse begynte å vokse fram på begynnelsen av 1800-tallet.

Den såkalte *Redaktørplakaten* mellom Norsk redaktørforening og Norske Avisers Landsforening som ble undertegnet i 1953, fastslår at redaktøren har det personlige, fulle ansvar for en publikasjons innhold. Disse prinsippene er fra 2009 lovfestet gjennom *Lov om redaksjonell friedom i media*⁵. Loven omfatter «dagsaviser og andre periodiske publikasjoner som driv journalistisk produksjon og formidling av nyhende, aktualitetsstoff og samfunnsdebatt» (§ 2-1). Etter loven kan eieren av en avis eller et tidsskrift ikke instruere eller overprøve redaktøren i redaksjonelle spørsmål. Redaktøren skal være uavhengig. De fleste fagtidsskrifter følger disse retningslinjene. For politisk presse er koplingen mellom eierinteresser og stoff åpenbar, men også for fagtidsskrifter er det grunn til å huske at den faglige friheten i redaktørrollen ikke er selvfølgelig.

Lenge før redaktørplakater og formaliserte redaktørroller ble etablert, viste imidlertid redaktørers makt og innflytelse seg gjennom deres handlinger og resultater. De første medisinske tidsskriftene ble opprettet av redaktørene selv, vanligvis prominente leger med vitenskapelige eller kliniske hovedstillinger. Redaktørene tidlig på 1800-taller drev ofte sine publikasjoner nærmest som personlige prosjekter, tok ansvar både for det faglige innholdet og den praktiske produksjonen av tidsskriftet sitt, og hadde sjelden økonomisk eller organisatorisk støtte fra andre. Til gjengjeld gav posisjonen en stor mulighet for å påvirke ikke bare medisinske praksis, men også helse-tjenestens organisering og utviklingen av legerollen.

En av de første og viktigste medisinske redaktører i Norge var nettopp Frederik Holst (1791–1871).

5 LOV-2008-06-13-41

Faglig frihet for redaktører tar form

Etter 1814 hadde vi i Norge i prinsippet ingen offentlig sensur av det trykte ord lenger, slik vi hadde hatt i dansketiden, så denne beskrankningen for redaksjonelt arbeid var fjernet. I det nye Norge hersket i prinsippet yringsfrihet. Men det kunne hende at redaktøren av en publikasjon hadde meninger som likevel førte til reaksjoner, f. eks. som i det maktkritiske tidsskriftet *Statsborgeren*. Det kom ut fra 1831 og ble forsøkt kneblet av myndighetene ved hjelp av bladportoene (!)⁶.

Samme skjebne fikk bladet *Patrouillen* (1824–1832). Det publiserte blant annet referater fra Stortinget og var klart politisk opposisjonelt. Utgiver og ansvarlig redaktør (som skrev det meste av stoffet selv) var den velbeslåtte forretningsmannen Ludvig Mariboe (1781–1841), så økonomiske virkemidler bet ikke på ham. Eneveldets etterdønninger var altså fortsatt der, trykkefrihetsprinsippene til tross. Men ettersom det å fremme vitenskap var ansett som et framtidrettet prosjekt for nasjonsbyggingens Norge, hadde de første fagredaktørene sannsynligvis sjelden noe kritisk øye over seg fra øvrighetens side. De møtte snarere velvillighet, selv om velviljen bare sjelden ga seg uttrykk i form av offentlig, økonomisk støtte.

Mønsteret for norske medisinske fagtidsskrifter var det danske *Bibliothek for Læger* som ble utgitt fra 1809. Det kommer fortsatt ut (pr. 2017) og er sannsynligvis det eldste kontinuerlig publiserte medisinske tidsskrift i verden. I 1820-årene fikk imidlertid *Bibliothek for Læger* en redaktør ved navn Carl Otto (1785–1872). Han brakte tidsskriftet opp i store vanskeligheter fordi han ser ut til å ha vært ukritisk tilhenger av datidens spekulative lære om egenskapers lokalisasjon i hjernen, den såkalte frenologien. Kunnskap behøver ikke være nøytral, slik man senere har vennet seg til å forvente at den redaksjonelle prosessen sikrer.

Det samme gjaldt to tidlige medisinske tidsskrifter med Jacob Kristian Jacobsen (1780–1852) som redaktør. Hans første tidsskrift *Annaler for Lægevidenskabens Yndere* kom ut i Odense i 1810. Her var det en blanding av stofftyper som likner på porteføljen i det samtidige *Bibliothek for Læger*. Men det ble med denne ene årgangen.

Jacobsens neste tidsskrift *Eir* kom ut i 1817 med ett eneste nummer, og det hadde et mer spesielt innhold. Redaktøren var nemlig tilhenger av den noe spesielle vitenskapelige retningen som var anslått av kjemikeren Jakob Joseph Winterl (1732–1809). Et foredrag Jacobsen hadde holdt om dette i 1808, var blitt sendt til *Bibliothek for Læger*. Etter en årelang redaksjonell

⁶ Lie T. Tradisjon og fornyelse. I: Johnsen EB, Eriksen TB. *Norsk litteraturhistorie, Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind I, 1750–1920*. Oslo: Universitetsforlaget, 1998: 194-207.

runde ble manuskriptet refusert. Artikkelen kom derfor i forfatterens eget tidsskrift *Eir*⁷.

Historien om det danske *Eir* illustrerer hvordan fagredaktørrollen på denne tiden fortsatt var under utforming. I balansen mellom *kunnskaper, verdier og meninger* var det etterprøvbar *kunnskap* som var på vei oppover. Også fagtidsskriftene ble gitt ut i en kulturell ramme av *verdier*, f. eks. sosiale og religiøse, og det var legitimt å presentere *meninger*, men disse måtte være overveide og fattet på et etterprøvbart grunnlag. Redaktørene hadde faglig frihet, men innenfor visse rammer.

Friheten hadde også en høyst triviell ramme – den økonomiske. Noen måtte betale for den informasjon redaktørene tilrettela. I hvilken grad kunne det tillates at økonomien forkludret den redaksjonelle friheten? Måtte man tekkes kjøperne på bekostning av faglige ambisjoner? Problemstillingen er ikke ukjent i våre dager heller.

Det medisinske tidsskriftet *Eyr* (1826–1837/8) var frittstående. Det var her Frederik Holst la ned sin største arbeidsinnsats som redaktør, og det er først og fremst der vi lærer redaktøren Holst å kjenne.

Redaktørens styrende hånd

På Frederik Holsts tid var det ikke så mye original og nasjonal medisinsk faglitteratur i Norge⁸. Fra dansketiden hadde man videreført en tidsskriftsjanger som var beregnet på både fagfolk og den opplyste allmennhet. I Norge er tidsskriftet *Budstikken* et eksempel på dette. Men behovet meldte seg fra begynnelsen av 1800-tallet for mer målrettede fagtidsskrifter. For medisinenes vedkommende gjaldt dette publikasjoner som både var rettet mot de praktiserende legene rundt i landet, og mot fagfolkene rundt det medisinske fakultetet i Christiania.

I 1823 begynte *Magazin for Naturvidenskaberne* å komme ut i Christiania. Redaktører for dette tidsskriftet var professor i statsøkonomi og teknologi Gregers Fougner Lundh (1786–1836), professor i astronomi og anvendt matematikk Christopher Hansteen (1784–1873) og professor og apoteker Hans Henrich Maschmann (1775–1860), altså et tverrfaglig triumvirat. Dette var i samsvar med tidens ånd i de vitenskapelige fagene som man så på som deler av en større enhet⁹.

7 Nylenna M. Larsen Ø. *Eyr* – portrett av et tidsskrift. *Michael* 2015; 12: Supplement 17: 73 -5.

8 Larsen Ø, Nylenna M. Medisinsk sakprosa som samfunnsbygger. I: Johnsen EB, Eriksen TB. *Norsk litteraturhistorie, Sakprosa fra 1750 til 1995*. Bind I, 1750–1920. Oslo: Universitetsforlaget, 1998: 302-313.

9 Bjerke EH. *In search of unity: ideals and practices of natural science in early nineteenth century*. Oslo: Universitetet i Oslo, 2012. (ph.d. avhandling).

Medisin kom også inn her. I første årgang skrev f. eks. Frederik Holst «En kort Oversigt af den praktiske Lægevidenskabs nuværende Tilstand i Paris». Kort etter ble det enighet om at tidsskriftet skulle ha en egen medisinsk seksjon, og professorene Michael Skjelderup og Frederik Holst var ansvarlige for dette i årgangene 1824, siste del, og i 1825.

Det er mulig at årsaken til at medisin ble tatt inn, var heller prosaisk og bare hadde liten sammenheng med tverrfaglighet og et mer allment vitenskapssyn. En innledningsartikkel signert «Udgiverne»¹⁰ sier at ved å ta med medisinsk stoff har tidsskriftet «... erholdt en kraftig Grundstøtte, som betydelig vil sikkre dets Varighed.» Det var åpenbart nødvendig med et visst volum for å kunne gi ut et tidsskrift.

Denne artikkelen er etterfulgt av et *Cirkulære* undertegnet Skjelderup og Holst 30. juli 1823, der landets leger og farmasøyter oppfordres til å sende inn stoff. Dette spesifiseres som : 1) originale eller oversatte avhandlinger, 2) praktiske iakttagelser og 3) medisinsk-topografiske beskrivelser. Det ble imidlertid slutt på denne ordningen, i og med at Skjelderup og Holst i 1826 begynte å gi ut sitt eget medisinske tidsskrift *Eyr*¹¹.

Magazin for Naturvidenskaberne publiserte imidlertid fortsatt noen medisinsk relaterte arbeider, særlig av Christian Peter Bianco Boeck (1798–1877) som var sterkt tverrfaglig orientert. Han knyttet blant annet båndene mellom humanmedisin og veterinærmedisin ved å ha undervisningsforpliktelser innen begge fagområder.

Vi vet ikke hva redaktørene av *Magazin for Naturvidenskaberne* og deres fagredaktører Skjelderup og Holst tenkte da de skilte ut medisinen i et eget tidsskrift. Én mulig forklaring er selvsagt at den medisinske stoffmengden som trengte seg på, var for stor i forhold til det øvrige innholdet. Til en redaktørs styringsoppgaver hører å skape en balanse i stoffet som stemmer med tidsskriftets profil.

En annen mulig forklaring er forskjell i formidlingsnivå. Kanskje passet ikke stoff om praktisk medisinsk arbeid sammen med offentliggjøring av rene forskningsarbeider? F. eks. publiserte *Magazin for Naturvidenskaberne* artikler av matematikeren Niels Henrik Abel (1802–1829) som må antas å ha vært relativt uleselige for en landsens lege. Også en leser i dag ser at det medisinske stoffet skiller seg ut. Da som nå var det en oppgave for redaktøren å sørge for samsvar mellom publikasjonens formål og mottakernes behov og ambisjoner. Markedsmekanismene virker også for fagtidsskrifter. Men kanskje er det også en redaktør oppgave å påvirke lesernes behov og ambisjoner?

10 *Magazin for Naturvidenskaberne* 1824; 2(4): 48-50.

11 Nylenna & Larsen, 2015.

Medisinens grenser og dens dybde

Norsk medisin i den første delen av 1800-årene var preget av et faglig tvisyn. Det nye universitetet skulle bygge opp en nasjonal, medisinsk vitenskap¹². På den annen side trengte legene som hadde praktisk arbeid med pasienter, stadig oppdatering. De hadde et permanent behov for etterutdanning. Følte de ikke selv at de hadde et slikt behov, trengte de noen som minnet dem på det, og som presenterte fagstoff i en tilgjengelig form. Et medisinsk tidsskrift med levedyktighet og praktisk funksjon måtte være pedagogisk tilrettelagt.

Det nye Norge hadde også et behov som lå litt på siden av medisinens kjerne. Det skulle bygges opp et nytt helsevesen, og til dette formålet trengtes kompetanse ut over den rent medisinske. De fleste av datidens leger hadde en eller annen offentlig stilling. De representerte derfor storsamfunnet på forskjellige måter, enten som sakskyndige eller som beslutningstakere på ulike nivåer. Derfor var relevant, generell samfunnskunnskap en del av behovet. Ved universitetet lå dette fagområdet inn under *statsmedisin*, som sorterte under faget hygiene, representert nettopp ved professor Frederik Holst. Det var således å forvente at et medisinsk tidsskrift redigert av ham, ville inneholde stoff også utenfor det som hadde direkte medisinsk-vitenskapelig eller klinisk relevans, med andre ord innenfor temmelig vide grenser. Det var også å forvente at han ville tilstrebe en lett leselig framstillingsmåte, og at et tidsskrift fra hans hånd ville ha atskillig stoff beregnet på en landsens doktor. Slik ble da også tidsskriftet *Eyr*.

Redaktørens usynlighet

Både i de første avisene og de tidlige fagtidsskriftene var mye av stoffet usignert. Man vet ikke hvem som har skrevet det, men det er grunn til å anta at redaktøren(e) som regel stod bak de fleste anonyme tekstene. Den såkalte «anonymitetsretten» ble innført med grunnloven i 1814. Før den tid var anonyme ytringer simpelthen forbudt. Slik sett fantes det etter at dette ble tillatt, en prinsipiell begrunnelse for ikke å navngi forfattere¹³.

Verken Frederik Holst som person eller tidsskriftet *Eyr* har etterlatt seg noe særlig arkivmateriale, i det minste som det har lyktes å finne til nå¹⁴. Noen introduksjon til det nye tidsskriftet var det heller ikke. Derfor var redaktøren og hans prinsipper langt på vei usynlige i samtiden, og situasjonen er vanskelig å dokumentere i dag. Vi vet imidlertid altså at det danske *Bibliothek for Læger* (1809-) som Michael Skjelderup hadde vært med i redaksjonen for, hadde tjent som et forbilde og dette kan derfor indirekte

12 Larsen, 2014.

13 Eide, 2002: 32.

14 Larsen Ø. Holst gjennom håndskrift. *Michael* 2017; 14: 343-57.

vide oss hvordan de redaksjonelle retningslinjene må ha vært. Dessuten åpner *Magazin for Naturvidenskaberne* sitt første nummer i 1823 med en lederartikkel, skrevet av redaktøren Lundh og medunderskrevet av hans to kolleger Hansteen og Maschmann, der det i optimistiske vendinger og blomstrende språk formuleres det som er et vitenskapelig tidsskrifts mål: «Udbredelse af gavnlig Kundskab og et fortroligere Bekjentskab til den evige, herlige Natur!»

I *Eyr* finnes meddelelser til lesere og forfattere og det vi kan kalle spor av programerklæringer i de trykte heftene, ofte som fotnoter. I tredje hefte heter det f.eks. i innledningen til en større omtale av «Indenlandsk lægevidenskapelig Literatur»¹⁵ at: «Utgiverne skride herved til at opfylde det i Indbydelsesplanen givne Løfte at ville i Eyr optage Anmeldelser og Bedømmelser. ... Uagtet vi nære det Haab at sættes i Stand til at kunne efterhaanden meddele vore Læsere en Oversigt over alle her i Riget siden den Tid udkomne medicinske Verker, og det kunde synes, at vi i dette Arbeidet burde følge den chronologiske Orden, have vi dog troet, at det ikke ville være våre Læsere ubehageligt, om vi denne gang afvige fra denne Orden, men først optage en utførligere Anmeldelse og Bedømmelse af det yngste af disse Værker...». Ambisjonene var høye.

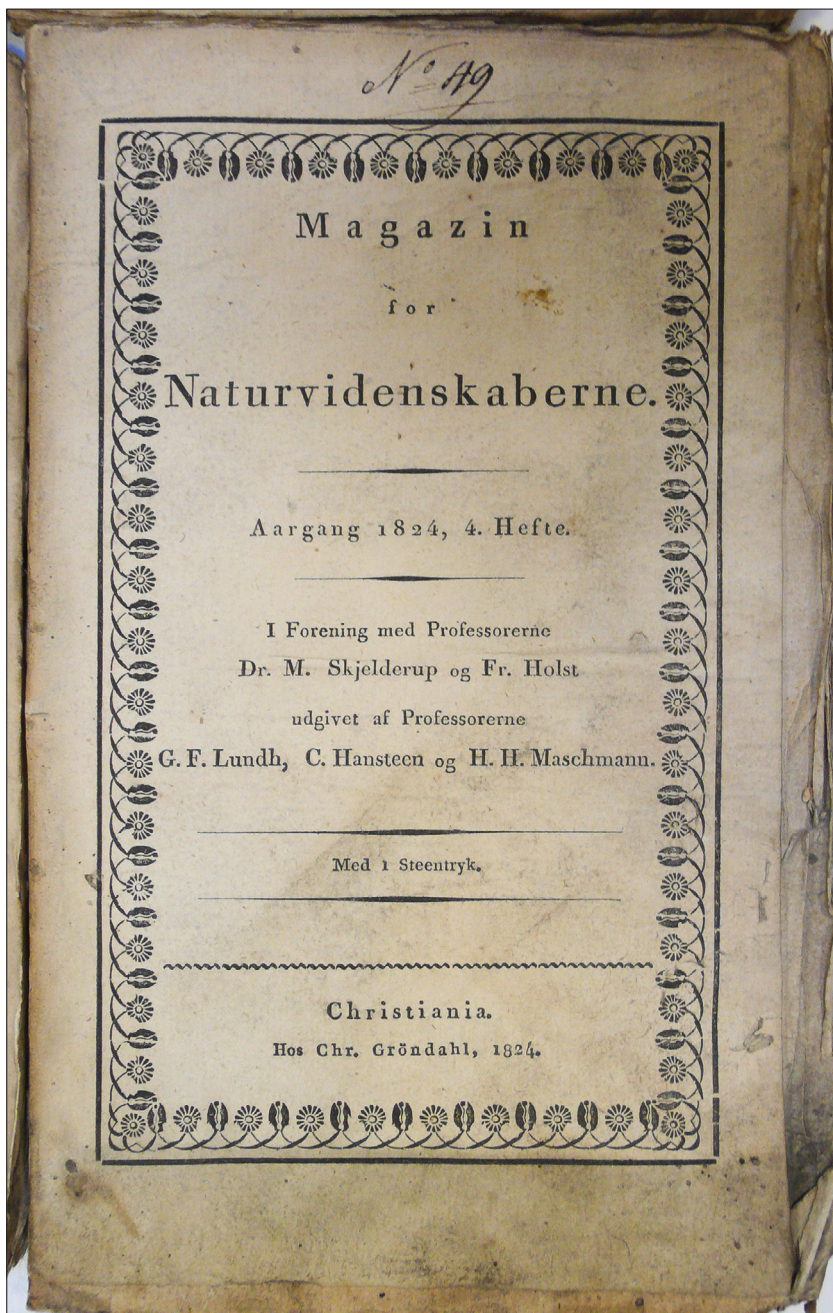
For det siste medisinske tidsskriftet Frederik Holst var redaktør for, *Norsk Magazin for Lægevidenskaben*, finnes en eksplisitt programerklæring i innledningen til første bind i 1840. Det heter «...at dets Hovedøiemed deels er at afgive et Depot for vore egne Lægers litteraire Arbeider, deels i Uddrag at meddele det Vigtigste af den udenlandske Literatur; det er følgelig disse to Punkter, der ville udgjøre Skriftets videnskabelige Grundvold. ...» Likeledes inneholder det fyldige introduksjonskapitlet en klar beskrivelse av at her handlet det om en faglig dugnad, uten honorarer for forfattere eller redaksjonelle medarbeidere.

Mangelen på bakgrunnstoff gjør at studier av Frederik Holst som redaktør i stor grad må baseres på omveier og indirekte analyser. Man må ta for seg de tre tidsskriftene han hadde redaksjonelt ansvar for, og se om og hvordan *redaktøren* Frederik Holst trer fram.

En annen måte å avdekke redaktørens usynlighet på, er å studere biografiene i den første utgaven av *Norges Læger* fra 1873¹⁶. Her er de biografiske opplysningene i prinsippet, og hvor mulig, oppgitt av den biograferte selv. Om Frederik Holst står det her en fortegnelse over skriftlige innlegg, også slike som er usignerte. Dette gjør det mulig å tilskrive innleggene til Holst. Det er imidlertid ikke alle innlegg som er oppført her. Fortegnelsen i *Norges Læger* er grunnlag for tabellene 1-3.

15 *Eyr* 1826:1: 260-261.

16 Larsen Ø. Frederik Holst i *Norges Læger*, *Michael* 2017; 14: 358-62.

Figur 1: Det siste heftet i annen årgang av Magazin for Naturvidenskaberne er det første der Skjelderup og Holst nevnes som medredaktører. (Foto: Øivind Larsen)

Magazin for Naturvidenskaberne

I *Magazin for Naturvidenskaberne* inngikk Holst i et redaktørkollegium sammen med flere andre, ikke bare kollega Skjelderup, men også tidsskriftets hovedredaktører (figur 1). I de to aktuelle årgangene 1824 og 1825 (tabell 1) finnes foruten rapporten fra Paris, tre innlegg om «Børnekopper» (variola). Disse ble oversatt til tysk og også gitt ut internasjonalt. Ellers finnes det en kasuistikk og en omtale av gonorébehandling.

Noen usignerte anmeldelser m.v. stammer sannsynligvis fra Holst, men dette kan ikke sies med sikkerhet. Det gjelder også de redaksjonelle fotnotene til innleggene. I likhet med det senere tidsskriftet *Eyr* gir også *Magazin for Naturvidenskaberne* opplæring i å forfatte såkalte *responsa medica*, dvs. rettsmedisinske erklæringer. Det var legene som skulle skrive slike innberetninger på grunnlag av obduksjoner, syning av lik m.v., og disse erklæringene måtte være svært presise, fordi de tjente som grunnlag for rettslige avgjørelser. I et hefte av *Magazin for Naturvidenskaberne* fra perioden da Skjelderup og Holst var redaktører¹⁷ står det to kommenterte rettsmedisinske uttalelser. Den første gjelder en mann som var funnet død. Her går de redaksjonelle, usig-

¹⁷ *Magazin for Naturvidenskaberne* 1825; 3(5): 342-55.

Mag Nat Vid 1823; 1(1): 47-96: Oversigt af den praktiske Lægevidenskabs nuværende Tilstand i Paris (signert)

Mag Nat Vid 1824; 2(4): 179-85: En Epidemie af uægte Børnekopper i Smaalenenes Amt 1819* (signert)

Mag Nat Vid 1824; 2(4): 186-202: Børnekoppe-Epidemien i Christiania og dens Omegn i 1819 (signert)

Mag Nat Vid 1824; 2(4): 203-207: Børnekoppe-Epidemien i Jarlsbergs Grevskab i Sommeren 1824 (usignert)

Mag Nat Vid 1825; 3(5): 122-31: Om Caries i Tindingbenet (signert)

Mag Nat Vid 1825; 3(5): 335-39: Om Brugen af Cubeber i Gonorrhoe (signert)

I tillegg til artikler anført i *Norges Leger*:

Mag Nat Vid 1824; 2(4): 48-50: Redaksjonell artikkel «Lægevidenskab», etterfulgt av Cirkulære. (signert Michael Skjelderup og Frederik Holst)

Mag Nat Vid 1824; 2(4): 178-9: «Lægevidenskab» (usignert lederartikkel om smittsomme sykdommer, spesielt om «ægte og uægte Børnekopper» (*variola* og *varicellæ*) sannsynligvis skrevet av Holst)

* De tre arbeidene om koppeepidemiene som er oversatt til tysk, er å finne i Gerson og Julius: *Magazin der ausländischen Literatur der gesamten Heilkunde* for mai og juni 1826.

Tabell 1: Holsts artikler i Magazin for Naturvidenskaberne 1824-1825. (Tall etter årstallet angir årgangnummer, det etterfølgende tallet i parentes angir bindets nummer.)

nerste fotnotene kraftig i rette med legens språkbruk. Han bruker latinske betegnelser, der det finnes gode, norske ord, heter det. Erklæringene må være entydige og forståelige også for de ikke-medisinerne som skal bruke dem. Disse fotnotene stammer høyst sannsynlig fra Skjelderup, ettersom rettsmedisin var hans fag. Vi ser at et godt, norsk, medisinsk fagspråk etterlyses.

Det andre *responsum* som gjengis, gjelder en tyv, der spørsmålet er om han var tilregnelig da ugjerningen skjedde. Her følger en fire siders, usignert redaksjonell kommentar (s. 352-5), der utilregnelighetsbegrepet drøftes, blant annet i lys av fransk faglitteratur på området. Det refereres at Høyesteretts avgjørelse i sin dom av 15. oktober 1822 la til grunn at delinkventen led av *dementia*, slik dette ordet var brukt av de franske psykiaterne Philippe Pinel (1745–1826) og Jean-Étienne Dominique Esquirol (1782–1840). Resultatet ble at han ble frikjent, for handlingen, men «ikke bør kunde fritages fra at staae under Politiets særdeles Opsigt.» For angjeldende tyv var altså presise faguttrykk avgjørende for utfallet. Her er det etter all sannsynlighet redaktøren Frederik Holsts stemme vi hører, ettersom samfunnets omsorg for psykisk syke var en av hans spesialinteresser.

I februar 1825, på samme tid som de anonyme redaktørene Skjelderup og Holst hadde et klart fagspråk som en slags kampsak, ble Henrik Anker Bjerregaards (1792–1842) syngespill *Fjeldeventyret* med musikk av Waldemar Thrane (1790–1828) oppført av musikkforeningen *Det musicalske Lyceum* i *Det dramatiske Selskab* med tre fullsatte forestillinger. Et av hovedpoengene i lystspillet er nettopp øvrighetspersoners ekvilibristiske omgang med fremmedord som de ikke behersker, og hvorledes det da kan gå. Vi fornemmer et samfunn som også er under oppbygging på det språklige området.

Derfor må vi konkludere med at redaktøren Holst og hans kollega Skjelderup er relativt usynlige i *Magazin for Naturvidenskaberne*, men likevel merkbart tilstede. Forfatteren Frederik Holst er derimot synlig gjennom sine signerte artikler.

Eyr og Magazinet

Det var de tjue årene fra 1826 at Frederik Holst virkelig utøvet sin redaktørrolle. I 1826 etablerte han, slik vi alt har beskrevet, sammen med Michael Skjelderup det første norske, medisinske tidsskriftet, som fikk navnet *Eyr*. På en tid med kun 120 leger i hele Norge, få og primitive trykkerier og et dårlig postvesen vitner selve etableringen om stort mot og sterk faglig entusiasme. Skjelderup og Holst var redaktører sammen de første fem årene, men så trakk Skjelderup seg ut av årsaker vi vet lite om, og Holst overtok alene¹⁸ (tabell 2, figur 2).

18 Nylenna & Larsen, 2015: 64-7.

Eyrs

et medicinsk Tidsskrift.

1826.

Første Bind.

Med fire Tavler i Steentryk.

Christiania 1826.

Trykt og forlagt af Jacob Lehmann.

Figur 2: Eyrs første nummer 1826. (Repro: Øivind Larsen)

Beretninger fra Rigshospitalet

- Eyr* 1827; 2: 71-72: Rigshospitalet (+ tre vedlagte tabeller) (usignert)
Eyr 1828; 3: 181-229: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1827 (fortsettes)
Eyr 1828; 3: 261-280: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1827 (fortsettelse) + tre tabeller og tabeller i teksten (usignert)
Eyr 1829; 4: 193-236: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1828 (usignert)
Eyr 1830; 5: 197-239: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1829 (usignert)
Eyr 1831; 6: 177-223: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1830 (usignert)
Eyr 1832; 7: 189-235: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1831 (usignert)
Eyr 1833; 8: 201-232: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1832 (usignert)
Eyr 1834; 9: 185-211: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1833 (usignert)
Eyr 1835; 10: 169-292: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1834 (usignert)
Eyr 1837; 11: 113-37: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1835 (usignert)
Eyr 1837; 11: 205-34: Rigshospitalet i Christiania i Aaret 1836 (usignert)*

Andre artikler

- Eyr* 1826; 1: 126-55: Nogle i senere Tid opdagede og anvendte Lægemidler af Planteriget (usignert)
Eyr 1827; 2: 1-31: Nye Systemer i den praktiske Lægevidenskab (usignert)
Eyr 1827; 2: 357-367: Fangepleiens Skjæbne i Norge i de sidste 4 Aar. (anført: Fortsættes)
Eyr 1828; 3: 10-24: Udfaldet af Examen for Læger, Pharmaceuter og Gjordemødre i Norge + en vedheftet tabell og tabeller i teksten (usignert)
Eyr 1828; 3: 74-78: Foranstaltninger til Skindødes, især Druknedes, Redning (usignert) (I Pl)**

* I de innsendte referansene i *Norges Leger*, står det om beretningene fra Rigshospitalet: Beretninger om Rigshospitalet og Fødselsstiftelsen for 1826-1836 (inkl beretninger av C. Heiberg og J. Hjort)

** Plansje mangler i det foreliggende eksemplar av *Eyr*.

Etter at *Eyr* opphørte i 1837, ble det en pause i publiseringsevne til *Det norske medicinske Selskab* begynte å gi ut *Norsk Magazin for Lægevidenskab* (*Magazinet*) i 1840. Kanskje har denne pausen noe å gjøre med at Holst på slutten av 1830-årene hadde svært mange andre, tunge arbeidsoppgaver. Også i *Magazinet* ble Frederik Holst redaktør (tabell 3, figur 3). Nå var han valgt til vervet og hadde en forening i ryggen, noe som ganske sikkert gjorde oppgaven enklere. Etter fem år som redaktør av *Magazinet* avsluttet han imidlertid sin redaktørkarriere i 1845.

- Eyr* 1831; 6: 135-137: 358 Potter Vand, i 15 Maaneder og 5 Dage aftappede af en af Vattersot i Underlivet lidende Kone (signert)
- Eyr* 1831; 6: 224-46: Har Agershuus Amt vundet eller tabt, ved at afstaae sit Sygehuus med Inventarium til Rigshospitalet og i dette at indlægge sine af venerisk Syge, Radesyge og andre chroniske Hudsygdomme angrebne Personer? (signert)
- Eyr* 1831; 6: 246-273: Om den ondartede, saa kaldte Indiske, Ostindiske, Orientalske, Asiatiske, epidemiske Cholera (usignert)
- Eyr* 1832; 7: 236-244: Mærkværdige Afvigelser i Hjertets og dets større Blodkars Dannelse. En Aorta uden Arteria subclavia sinistra (signert)
- Eyr* 1833; 8: 57-76: Om Cholera i og ved Drammen (usignert)
- Eyr* 1833; 8: 324-52: Om Nødvendigheden af et lægekyndigt Sundhedscollegium i Norge (jfr. Morgenbladet 1834, No 66 og Chr. IX 120-32) (signert)
- Eyr* 1834; 9: 220-264: Cholera i Christiania og Ager 1833 (signert)
- Eyr* 1834; 10: 1-44: Sygehuse for veneriske Syge, Radesyge oog andre ondartede Hudsygdomme i Norge i Decenniet fra 1822 til 1831 (usignert)
- Eyr* 1834; 9: 135-137: En Hypospadiæus eller Pseudohermaphroditus hypospadiæus i Lægeforeningen fremvist Hypospadiæus (Omtalt i 1835; 10: 349-50) (usignert)
- Eyr* 1837; 11: 21-27: Jerntrioksyd, Modgift mod Arsenik (signert)
- Eyr* 1837; 11: 272-87: Neuralgie i Hovedet, frembragt ved en Hævelse i Hjernen (signert)

Nekrologer (usignerte)

- Eyr* 1831; 6: 388. *Andreas Frederik Lundt*
- Eyr* 1831; 6: 388-9. *Hieronymus Nørbech*
- Eyr* 1832; 7: 187-8. *Samuel Ferdinand Hanstein*
- Eyr* 1833; 8: 379. *Bernt Jørgen Hasberg*
- Eyr* 1835; 10: 167. *Marcus Clod Rønne*
- Eyr* 1836-7; 11: 108-11. *Hans Iver Horn*

*Tabell 2: Holsts artikler i Eyr****

*** Liste angitt i *Norges Leger* (1996), som har oppgaver fra tidligere utgaver, for Frederik Holsts vedkommende tilbake til første utgave i 1873. Her er opplysningene for de enkelte legene som var i live da boka ble utarbeidet, i prinsippet innsendt av den biograferte selv, men dette gjelder neppe for Frederik Holst, da han døde i 1871, samme år som opplysningene til den første *Norges Leger* ble samlet inn. (Se nærmere i Larsen Ø. Holst gjennom håndskrift. *Michael* 2017; 14: 343–57.) Arbeidene er tatt med i tabellen i den rekkefølgen de er beskrevet der. I tillegg til artiklene i tabellen angis i listen en referanse til *Eyr* 1835; 10: 292-99, men det finnes ingen tilsvarende artikkel. Det er helt klart at det finnes flere innlegg fra Frederik Holsts hånd i *Eyr* enn oppført i denne listen, men de er ikke signert. Da er attribusjonen usikker, selv om den er høyst sannsynlig.

- Norsk Mag Lægevidensk* 1840; 1(1): 97-126: Om de sanitaire Forholde i Fængsler efter nyere Systemer (Foredrag ved nat. Forsk. Møte Kbh. 1840)(signert)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1840; 1(2): 213-324: Om Sygepleien i Strafanstalterne i Norge (signert)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1841; 2(3): 175-77: Et mærkeligt Tilfælde av Eklampsia parturientis (signert)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1841; 2(3): 178-80: Beretning om et Barn, der blev født i Begyndelsen af Svangerskabets 25de Uge og levede i næsten 3 Døgn (signert)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1842; 3(4):108-10 (og *Norsk Mag Lægevidensk* 1842; 3(4):253-54: Skarlagensfeberepidemie i Christiania og Omegn (usignert møtereferat)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1842; 3(5):110-29: Det skandinaviske Naturforskerselskabs tredie Møde, i Stockholm i 1842. (signert)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1842; 3(5): 252-53: Om Brugen af kolde Styrtebade. (usignert møtereferat)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1846; 6(10): 98-99: Løsreven velum palatinum (usignert referat)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1846; 6(10): 147-57: Antallet af Sindssvage, Blinde og Døvstumme i Norge i 1834. (signert)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1846; 6(10): 167-232: Undersøgelse over Pestquarantainerne, deres Resultater og Hindringerne imod enhver Reform i Sanitetsvæsenet. (usignert oversettelse (forkortet) av artikkel av dr. Aubert-Roche i *Annales d'hygiene publique et de médecine legale* 1815; Avril: 211-301.)
- Norsk Mag Lægevidensk* 1846; 6(10): 245-47: Phosphor-Rottegift, Gjenstand for Medicinalpolitiet. (usignert)

Tabell 3: Holsts artikler i Norsk Magazin for Lægevidenskaben. 1. rekke. (Ti bind 1840-1845. Tall etter årstallet angir årgangsnummer (volum), det etterfølgende tallet i parentes angir bindets nummer)

Som i *Magazin for Naturvidenskaberne* fortsatte Holst sitt vitenskapelige forfatterskap i *Eyr*. I første årgang finnes en lang farmakologisk artikkel – fra et fagfelt Holsts professorat også omfattet. I 1828 skrev Holst om redning av skinndøde og i 1831 er det en signert kasuistikk fra hans egen legepraksis, som han altså fortsatt drev ved siden av sine mange andre stillinger og verv. Det er også andre artikler av Holst med generelt medisinsk innhold. Ellers er det flere mindre, usignerte innlegg om forskjellige temaer som ikke finnes i oversikten i *Norges Læger*.

NORSK MAGAZIN

for

LÆGEVIDENSKABEN.

Udgivet

af

Lægeforeningen i Christiania.

Redigeret

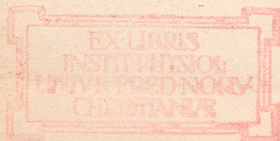
af

*Chr. Boeck. A. Conradi. Chr. Heiberg.
J. Hjort. F. Holst.*

FÖRSTE BIND.

CHRISTIANIA 1840.

Guldberg & Dzwonkowski.

Figur 3: Magazinet hadde helt fra første nummer et moderne preg ved at man var gått bort fra forgjengerens frakturskrift. (Foto: Øivind Larsen)

Eyr ble utgitt som kvartalsvise hefter på omtrent 100 sider. Innholdet kan klassifiseres i seks kategorier som vanligvis kom i samme rekkefølge¹⁹:

- Oversiktsartikler og mer omfattende norske arbeider som f.eks. sykehusstatsistikk
- Norske kasuistikker og «Praktiske Iagttagelser»
- Referater fra utenlandske publikasjoner og arbeider
- Nyhetsnotiser
- Responsa medica
- Anmeldelser, inkludert offentlige kunngjøringer

Eyr hadde stor innholdsbredde og en klar samfunnsprofil, formet av redaktørens ideologi og visjoner.

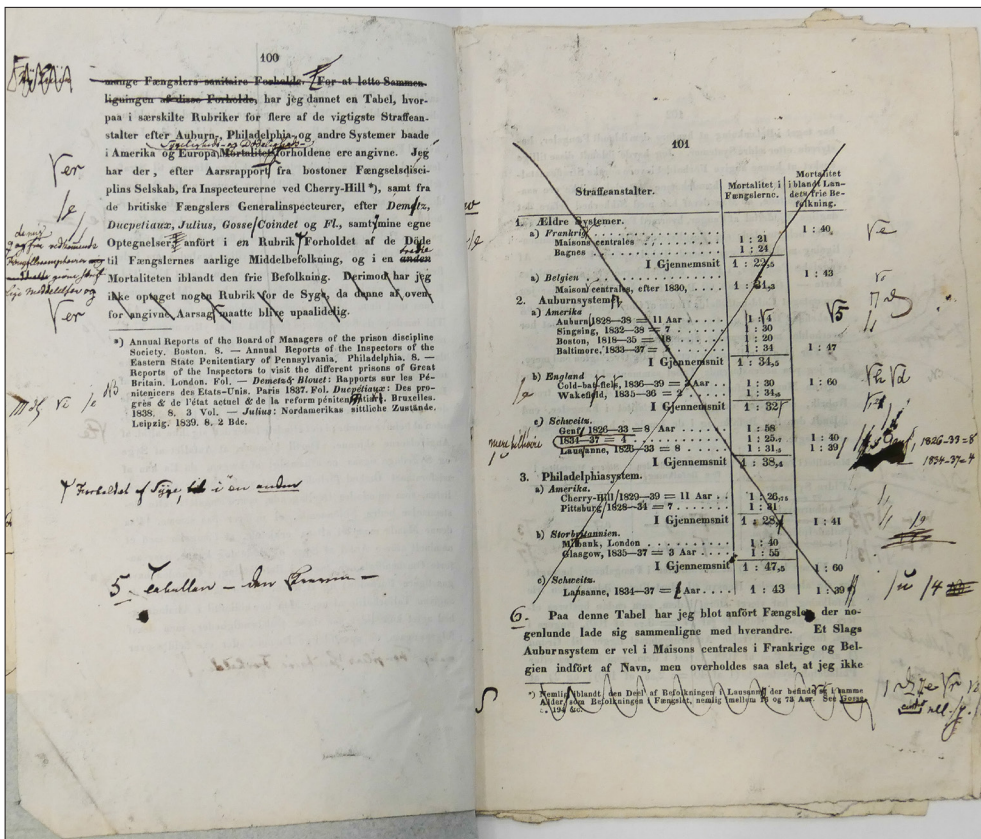
Etter en gjennomgang av alt innholdet i *Eyr* gjennom 11 år kan vi konkludere med at tidsskriftet må ha hatt en sterk påvirkning på norske leger og norsk medisin i denne perioden. *Eyr* var preget av samfunnsmedisinsk tenkning. Tidsskriftet presenterte statistiske helsetjenesteoversikter og helsepoltiske analyser, noe som ganske sikkert avspeilte Holsts mange andre oppgaver. Men *Eyr* publiserte også kasuistikker og gjorde derved tidsskriftet nært og konkret for praktikerne blant leserne.

Det samme finner vi i *Magazinet* under Holsts redaksjonelle hånd. Dette bekrefter at Holst ved siden av sin omfattende og varierte virksomhet også praktiserte som lege. I referatet fra forhandlingene i *Lægeforeningen i Christiania (Det norske medicinske Selskab)* fra første halvår 1845, leser vi f.eks.: «Holst anmeldte følgende Sygdomstilfælde, som han havde havt Anledning til at see og som efter hans Formening maa ansees for sjeldent. En 5 Aar gammel Dreng, der opholdt sig paa en Løkke i Nærheden af Staden, gabede en Aften i forrige Maaned, som han skulde gaae tilsengs, meget stærkt. Hans hosstaaende yngre Søster benyttede dette Øieblik til at stikke en Træpind, som hun havde i Haanden, dybt ind i hans Mund. Han udstødte et stærkt Skrig,...»²⁰ Det refereres hvordan Holst behandlet pasienten for de stygge skadene i svelget. Gutten ble helbredet, og i diskusjonen i *Lægeforeningen* ble presentasjonen sammenholdt med et tilsvarende tilfelle i Danmark.

Den tidens redaktører ikke bare skrev og redigerte, men sto også for det administrative arbeidet. De forsøkte å rekruttere bidrag fra sine kolleger, og de sto for manusbearbeidelsen. Figur 4 viser Holsts korrekturanmerkninger til trykkeriet i arbeid med en artikkel til *Magazinet* (figur 4).

19 Nylenna &, Larsen Ø. 2015: 83-6.

20 *Norsk Mag Lægevidensk* 1846; 6(10): 98-99.

Figur 4: Holst må ha vært boktrykkernes skrekk. Slik ser en korrektur fra Magazinet ut. (Manuskriptsamlingen, Nasjonalbiblioteket, foto: Øivind Larsen 2017)

Holst som formidler

«Han må ha ment at legens viktigste oppgave er å formidle fra universitetet til befolkningen det som i tiden oppfattes som sann medisinsk viten, både til dens enkeltmedlemmer og til deres samtid», skriver Fredrik Mellbye om Frederik Holst²¹.

Undervisning og formidling var åpenbart viktig for Frederik Holst, og gjennom sin publisering kombinerte han begge deler. Men i begrenset grad henvendte han seg direkte til allmennheten, slik en samfunnsmedisiner kanskje forventes å gjøre. Vi har konkludert annetsteds med at Holst mer

21 Mellbye 1993.

var fagets enn folkets lærer, og vi står ved det. I sin rolle som redaktør påvirket han samfunnet først og fremst gjennom sin innflytelse på *legene*²².

Øivind Larsen
oivind.larsen@medisin.uio.no
Institutt for helse og samfunn
Universitetet i Oslo

Magne Nylenna
magne@nylenna.no
Folkehelseinstituttet
og
Institutt for helse og samfunn
Universitetet i Oslo

*Deler av beskrivelsen av Frederik Holsts redaktørvirksomhet finnes også i vårt kapittel i boken Sann opplysning?*²².

²² Larsen Ø, Nylenna M. Medisineren Frederik Holst – mer fagets enn folkets lærer. I: Roos M, Tønnesson J, red. *Sann opplysning?* Oslo: Cappelen Damm, 2017: 147-62.